

גִּיּוּר: אמונה או קיום מצוות¹

פתיחה

תהליך הגיור האידיאלי נובע מתוך החלטת המתגייר לממש את אמונתו בא־לוהי ישראל, ולהיכנס לברית. הוא מתייצב לפני בית־דין ומקבל על עצמו לשמור מצוות, שהן הביטוי המוחשי לאמונה. אך לעתים ההצטרפות לעם־ישראל אינה נעשית מתוך אמונה של הנוכרי בא־לוהי ישראל אלא מתוך כפייה, למשל אצל עבד כנעני או יפת תואר וכן גר קטן. לעתים הגיור נובע מתוך רצונו של המתגייר להתחתן עם בת ישראל או אינטרס כלכלי וכיוצא באלה – גיור לשם תועלת.² השאלות המתעוררות הן: מה מעמדו של גר המתגייר מתוך אילוץ או תועלת ללא אמונה, אך מתחייב לקיים מצוות באופן מעשי? והאם ניתן לכפות תהליך גיור ללא אמונה בא־לוהי ישראל כאשר המתגייר מתחייב לשמור מצוות באופן מעשי?

הלל הזקן גייר נוכרי שהצהיר כי אינו מאמין בתורה שבעל־פה (שבת לא, א). ופירש רש"י ד"ה גיירה: "וסמך על חכמתו שסופו שירגילנו לקבל עליו... שלא היה כופר בתורה שבעל־פה אלא שלא היה מאמין שהיא מפי הגבורה". על־פי דברי רש"י הללו כתב ר' איצ'לה מפוניבז' (זכר־יצחק, קו"א סי' א): "לפיי"ז יוצא דגם אם מקבל עליו לקיים המצוות משום שישראל מקיימים אותם הוי גר". כלומר, התנהגות חסרת אמונה שלמה ואמיתית היא גרות, כי עצם

---

1. המושג 'קבלת המצוות' מובא בפוסקים בכמה משמעויות. כדברי הרב אשר וייס, דרכי הוראה קובץ יב עמ' יא: "סוף דבר ג' דרכי הבנה יש בגדר קבלת מצוות. מעשה הגרות, מהות הגרות, ותנאי גרות". הגר צריך לקבל על עצמו מצוות במעשה הגיור לפני בית־הדין, וקבלתו היא תנאי להמשך תהליך הגיור. אך קבלת המצוות היא גם מהות הגרות. וכפי שיבואר במאמר נראה כי הריטב"א והרמב"ם נחלקו במשמעות "מהות" זו. לדעת הריטב"א הכוונה לשמירת מצוות באופן התנהגותי, ואילו לרמב"ם קבלת המצוות במהות הגיור היא הכרה שהתחולל בו שינוי נפשי ואמוני שמכוחו הוא מעוניין לשמור מצוות באופן מעשי. לדעת כולם צריך להודיע לגר לכתחילה מקצת מצוות והוא צריך לקבל על עצמו שמירתן במעשה הגיור.

2. ההכרה באילוץ ותועלת כמעין אונס לעניין גרות מוזכרת בשו"ת בית־יצחק יו"ד ק אות ט: "וצ"ל כוונתם [=ריטב"א] על־פי מה שאמרו בכתובות נז מוכרת כתובתה לבעלה יש לה כתובת בנין דכרין. מ"ט? זווי אנסוה אף דמוכרת ברצונה. וה"ה הכא נימא כיוון שהתועלת אנסוה לא הוי קבלה ברצון... וכן אמרינן בב"ב מח"ב מא; וראה נזיר יא, ב שמי שאינו יכול לחיות ללא יין חשיב כאונס, וראה שם במיחוס לרש"י ותוספות.

שינוי אורח החיים לשמירת מצוות הוא גרות. להבנתי, הרמב"ם והריטב"א נחלקו בעניין זה האם שורש הגיור הוא האמונה או שהוא ההשתלבות בעם ישראל המאמין, ומחלוקתם שזורה בכל הסוגיות הללו (יפת תואר, עבד כנעני, גר קטן, גר המתגייר ממניע זר)³ המחלוקת מופיעה גם בסוגיה נוספת הנגזרת מהן, והיא גר שנתגייר לבין האומות ללא שום ידיעה של תורה ומצוות, ולאחר גיורו ממשיך את חייו כמקודם – אוכל חֶלֶב, מחלל שבת ואף עובד עבודה־זרה (שבת סח, ב), כפי שיבוארו הדברים להלן.

גר המבקש להתגייר "מודיעין לו מקצת מצוות חמורות ומקצת מצוות קלות" (יבמות מז, א). הרמב"ם (איסורי ביאה יד: ב) מוסיף: "מודיעין אותו עיקרי הדת שהוא ייחוד השם ואיסור עכו"ם, ומאריכין בדבר הזה". לדעתו, האמונה בעיקרי הדת היא מהות הגיור, וקיום המצוות המעשי נובע מאמונה זו. המגיד־משנה כתב כי מקורו של הרמב"ם הוא סברה פשוטה, ואכן אין הדבר מוזכר לא בברייתא ולא בראשונים.

א. יפת תואר

אשת יפת תואר נכנסת לעם ישראל על־ידי נישואים (דברים כא י–ד). לכאורה הסדר הזה הפוך מדיני גיור. תהליך הגיור נובע מהכרה ואמונה של המתגייר בא־לוהי ישראל, ומתוך כך הוא מתחייב לשמור מצוותיו. רק לאחר מכן הוא עובר את התהליך המעשי של הגיור ומותר בנישואין. אצל אשת יפת תואר הנישואים מותרים מיד, ואילו תהליך הגיור נכפה עליה ללא כל הכרה ואמונה דתית. שהרי במקרה שהיא מעוניינת להתגייר מתוך אמונה וקבלת מצוות אין היא שונה מכלל הגרים, וכדברי הגמרא (יבמות מז, ב) "קיבלה על עצמה – מטבילה ומותר בה מיד", מיד – ללא התהליך המוזכר בתורה. שינוי בגמרא (קידושין כא, ב–כב, א):

איבעיא להו: כהן, מהו ביפת תואר? ... רב אמר: מותר, ושמואל אמר: אסור. בביאה ראשונה – דכולי עלמא לא פליגי דשרי, דלא דיברה תורה אלא כנגד יצר הרע, כי פליגי – בביאה שנייה, רב אמר: מותר, ושמואל אמר: אסור... איכא דאמרי: בביאה שנייה – כולי עלמא לא פליגי דאסירא, דהויא לה גיורת, כי פליגי – בביאה ראשונה, רב אמר: מותר, דהא לא דיברה תורה אלא כנגד יצר הרע; ושמואל אמר: אסור...

3. שיטת הרמב"ם, ששורש הגיור הוא האמונה, וקיום מצוות הוא הביטוי לאמונה, באה לידי ביטוי גם בעניין גר־תושב. לדעתו (ראה להלן מאמר יב – 'גר תושב' פ"א) גר־תושב צריך לקיים את שבע מצוות בני נח מתוך אמונה והוא חסיד אומות העולם שיש לו חלק לעולם־הבא. אך המקיים את אותן מצוות מתוך הכרעת שכלו אינו גר־תושב ואינו חסיד אומות העולם אלא מחכמיהם (או אפילו "לא מחכמיהם" לגרסה אחרת). רק קיום מצוות הנובע מאמונה בה' ובתורתו הוא הקובע את הגוי כגר (צדק או תושב).

ת"ר... יפת תואר – לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע, מוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות ואל יאכלו בשר תמותות נבלות... "ולקחת" – ליקוחין יש לך בה... "והבאתה" – מלמד שלא ילחצנה במלחמה.

דברי הגמרא הללו צריכים בירור בשלוש נקודות: הראשונה, האם ההבדל בין ביאה ראשונה לשנייה נובע משינוי במעמדה ההלכתי של יפת התואר לאחר הביאה הראשונה, או שהוא נובע ממיעוט עוצמתו של היצר הרע לאחר הביאה הראשונה. השנייה, מה משמעות הביטוי "בשר תמותות שחוטות" – האם הכוונה לבשר כשר או טרף? רש"י פירש שהכוונה לבשר מסוכנת, ומדבריו נראה שהבשר כשר אך מחמירים בו כדברי הגמרא חולין לז, ב. השלישית, מה הכוונה "שלא ילחצנה במלחמה", הרי זו כל מהותו של ההיתר?

הראשונים נחלקו בפירוש הסוגיה. בתוספות ד"ה שלא, כתבו ששיטת רש"י היא שתהליך ההכנסה לביתו המפורש בתורה (בכי על אביה ועל אימה, גילוח השערות וכו') הוא שלב ראשוני שרק אחריו מותרת הביאה הראשונה. משמעות דברי הגמרא "שלא ילחצנה במלחמה" היא שבזמן המלחמה הכול אסור. גם דברי הגמרא "לא דיברה התורה אלא כנגד יצר הרע" כוונתם שההיתר יהיה רק לאחר כל תהליך הגיור הכפוי. ואף-על-פי שיצר הרע מצוי דווקא בזמן המלחמה, מכל מקום מכיוון שיש לו פת בסלו היצר אינו חזק כל כך.⁴ וכתבו התוספות שעל-אף שהיא התגיירה, מכל מקום היא נקראת "בשר תמותות" מכיוון שהגיור נעשה בעל כורחה.⁵

גם הרמב"ם בפירושו לתורה סבור כשיטת רש"י שכל התהליך המוזכר בתורה הוא תהליך גרות (שהוא תהליך של עזיבת אלוהי הנכר) שרק לאחריו היא מותרת, וכדבריו:

4. תוספות הקשו על שיטת רש"י גם מדברי הגמרא (סנהדרין כא, א) שתמר הייתה מותרת לאמנון כיוון שהייתה בת יפת תואר. אך אם, לשיטת רש"י, דוד בא על מעכה (=אם תמר) לאחר שהתגיירה, אם כן היא תמר מותרת לאמנון – הרי היא אחותו מאביו. אם נפרש שביאה ראשונה כיפת תואר היא בגיורתה – מובן שמעכה נתעברה במלחמה כשהייתה עובדת כוכבים, ותמר אינה נחשבת ככתו של דוד. בסוף דבריהם תירצו רש"י יסבור כי תמר לא הייתה בת דוד כלל אלא בת מעכה מבעלה הגוי.

5. משמעות הגיור בעל כורחו של המתגייר שנויה במחלוקת כדלהלן. השאלה האם לשיטת רש"י הגיור מתקיים לפני הביאה או לא שנויה במחלוקת אחרונים. בפנייהושע (קידושין שם ד"ה בא"ד תוספות) סבר שאף לרש"י הביאה הראשונה היא בגיורתה וצריך לעשותה בביתו והיא מותרת גם לכוהן. מנגד בדברייחזקאל (מג, ב) סבור שגיור בעל כורחה הנעשה לפני ביאה ראשונה מועיל רק לביאה זו, ולפני ביאה שנייה צריך גיור מוחלט. ואילו במנחת-חינוך (תקלב) סבור שגיור בעל כורחה מועיל גם לשאר הביאות.

והטעם בפרשה הזו, מפני שהיא מתגיירת בעל כורחה, ואין שואלין אותה אם תחפוץ לעזוב דתה ולהתייחד כאשר נעשה בגרים, אבל יאמר לה הבעל שתשמור תורת ישראל בעל כורחה ותעזוב יראתה. וזה טעם ובכתה את אביה ואת אמה, כי תעזוב את עמה ואת אלהיה... והכלל, כי היא מתאבלת על עזבה את דתה ותהיה לעם אחר. וייתכן שבית־דין מטבילין אותה בעל כורחה כמו שעושים בעבדים. ומפני שאינה מתייחדת כמשפט, הרחיק אותה הכתוב כל הזמן הזה: וטעם האבלות והבכי על דעת רבותינו כדי שתתנוול אולי יעבור חשקו ממנה... ועל דעתי אין הפנאי לחמול עליה, רק שיעקר שם עבודה־זרה מפיה ומלבה, ולכבות עוד גחלת הנדוד והפרוד מאביה ומאמה ומעמה... והנה כאשר יודיעה שנכריחנה לעזוב את עמה ואת מולדתה ותתייחד, נאמר לה תתנחמי על אביך ועל אמך ועל ארץ מולדתך... והנה אז ניתן לה זמן שתבכה ותתאבל כמשפט המתאבלים, להשקיט ממנה צערה ותשוקתה, כי בכל עצב יהיה מותר וניחום אחרי כן. והנה בזמן הזה לקחה עצה בנפשה על הגרות, ונעקר קצת מלבה עבודה־זרה שלה ועמה ומולדתה כי נחמה עליהם, ודבקה באיש הזה שידעה כי תהיה אליו והורגלה עמו... ועל הכלל כי זה כולו בעבור ההכרח, אבל אם רצתה להתגייר בחפץ נפשה בבית־דין כמשפט הרי היא מותרת מיד גם לו גם לאביו ולאחיו.

מדברים אלו נראה שגיוור בעל כורחו של המתגייר וגיוור לרצונו אינם שווים. והשאלה מה משמעות חוסר השוויון זה. הרמב"ן עצמו התלבט בכך, וכדבריו:

ואמר ושלחתה לנפשה – שתעשה כרצונה, ולא נכריחנה לשמור דת משה ויהודית. כי המתגיירת ברצון נכריח אותה לשמור התורה, ואם תחלל השבת תסקל, ואם תאכל החזיר תלקה כדין ישראל המשתמד... ושלחתה לנפשה – אמרו בספרי (תצא יד) ולא לבית אביה. ולא ידעתי אם לומר שהיא יהודית ואין מניחין אותה לעזוב תורת ישראל ולשוב אל עמה ואל אלהיה, או לומר שלא ישלחנה לבית אביה על ידי שלוחים כי יסייע ידי עוברי עבירה, אבל הוא יוציאנה מביתו לגור באשר תמצא, כי אולי תישאר בארץ ותלך אחרי הבחורים ותינשא לאחד מהם. והנה כיון שהכתוב אומר שישלחנה לנפשה ומזהיר שלא ימכרנה בכסף ולא יתעמר בה כשפחה, נלמוד שאינה צריכה ממנו גט, אבל הכתוב עשה אותה אשת איש בהיותה עמו וכאשר ישנא אותה ישלחנה כאנוסה.

מנגד הריטב"א סבור שזהו גיוור גמור, אם־כי הוא מסכים עם רש"י והרמב"ן שהגיוור נעשה בעל כורחה, וכדבריו (קידושין שם):

ומה שפירש רש"י ז"ל שם שלא נתגיירה אמה [=מעכה, אם תמר] בלב שלם אין זה מספיק דאפילו הכי גיורת גמורה היא כדאמרינן ולקחת לקוחין יש לך בה.

כיוון שהתקיים כאן תהליך גרות, אף שבכפייה, הרי הוא גיור גמור. התהליך הנפשי והאמוני שעברה האישה הזאת – בין שהצליח ובין שלא – אינו חשוב. אף-על-פי שתהליך הגרות נעשה בעל כורחה, ללא אמונה בא-לוהי ישראל וללא רצון להשתלב בעם-ישראל – זהו גיור מוחלט מכיוון שאפשר להכריח אותה לשמור מצוות. דברי הריטב"א אינם מוסכמים על הכול, כפי שכתב באגרות-משה (ח"מ ח"ב סי' מא):⁶

אבל הנכון לעניות דעתי לפי משמעות לשון רש"י בסנהדרין... שסובר רש"י דלא נתחדש כלל שהיא גיורת גמורה אלא שבעצם אינה גיורת כשאר אישה שנתגיירה בעל-כורחה, ולכן לעניין דין היוחסין ולדה כמותה כולד ישראל הבא על הנוכרית, אבל מכל מקום להתיר היפת תאר הצריכה תורה שתגייר מתחילה אף שהוא בעל-כורחה ואינה גיורת ממש, ולכן נקראת בשר תמותות שחוטות, אף שלרש"י הוא אחר כל המעשים ומותרת לו גם לעולם אף בלא גרות... ועיין בפי' הרמב"ן בחומש (דברים כא, יד) שרצה לפרש מתחילה שגם הקידושין שנתפסין... הוא רק בהיותה עמו וכאשר אחר כך ישנא אותה ישלחנה כאנוסה בלא גט, ואולי יסבור כן רש"י, דלפי זה ודאי אין לה דין גיורת גמורה דאם היא גיורת איך תצא בלא גט, אלא שהוא חידוש התורה שאף שאינה גיורת לדיני התורה וליוחסין נתפסין הקידושין ונידונית כאשת איש רק בהיותה עמו.

בניגוד לשיטות הראשונים הללו, שייטכן גיור בעל-כורחו של הגר, ובפרט שיטת הריטב"א שזהו גיור גמור, הרמב"ם איננו מקבל אפשרות כזו. גיור הוא תהליך פנימי הנובע מתוך הכרה ואמונה בא-לוהי ישראל ואיננו יכול להתקיים בכפייה. בעקבות זאת הוא מפרש את כל פרשת יפת תואר באופן שונה. וכדבריו (מלכים ח: א-ה):

[א] חלוצי צבא כשיכנסו בגבול העכו"ם ויכבשום וישבו מהן, מותר להן לאכול נבלות וטרפות ובשר חזיר וכיוצא בו, אם ירעב... [ב] וכן בועל אישה בגיורתה אם תקפו יצרו, אבל לא יבעלנה וילך לו, אלא מכניסה לתוך ביתו, שנאמר וראית בשביה אשת יפת תואר, ואסור לבעול אותה ביאה שנייה עד שישאנה... [ד] הכהן מותר ביפת תואר בביאה ראשונה, שלא דברה תורה אלא כנגד היצר, אבל אינו יכול

6. ראה גם אבני מילואים סי' ד, יג שהגיור הוא חלקי רק לעניין קידושין ומכל מקום הוולד כמותה.

לישאנה אחר כך מפני שהיא גיורת. [ה] וכיצד דיין ישראל ביפת תואר, אחרי שיבעלנה ביאה ראשונה והיא בגיורתה אם קבלה עליה להיכנס תחת כנפי השכינה מטבילה לשם גרות מיד, ואם לא קבלה תשב בביתו שלשים יום, שנאמר ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים, וכן בוכה על דתה ואינו מונעה... ומגלגל עמה כדי שתקבל, אם קבלה ורצה בה, הרי זו מתגיירת וטובלת ככל הגרים... [ז] לא רצתה להתגייר מגלגלין עמה שנים עשר חדש, לא רצתה מקבלת שבע מצוות שנצטוו בני נח ומשלחה לנפשה, והרי היא ככל הגרים התושבים, ואינו נושאה שאסור לישא אשה שלא נתגיירה... [ט] יפת תואר שלא רצתה להניח ע"ז אחר השנים עשר חדש, הורגינ אותה... שכל עכו"ם שלא קבל מצוות שנצטוו בני נח הורגינ אותו אם ישנו תחת ידינו.

הרמב"ם מדגיש (בשתי ההלכות ב, ה) שביאה ראשונה היא בגיורתה, והיא מותרת ככל דיני מלחמה המיוחדים (אכילת נבלות וטרפות). לדבריו, תהליך הגיור חייב להיות מרצונה של יפת התואר. אם הסכימה להתגייר מיד לאחר ביאה ראשונה – מקבלים אותה ללא כל התהליך המוזכר בתורה. אך אם לא הסכימה היא עוברת את התהליך המוזכר בתורה, ומטרת התהליך הזה לגרום לה לקבל את דת ישראל. אם הסכימה לאחר התהליך – מגיירה ככל הגרים, ואם עדיין לא הסכימה מותר לו להחזיקה עד שתסכים, אבל לא יותר משנים עשר חודשים. לאחר זמן זה אם היא מסרבת לקבל עליה תורה ומצוות – משלחה.⁷

לסיכום, לדעת הריטב"א ייתכן תהליך גיור כפוי על המתגייר שבסופו ייחשב כישראל לכל דבר, ואילו לדעת הרמב"ם תהליך הגיור חייב להתבסס על הכרה ואמונה בא־לוהי ישראל.

ב. עבד כנעני

קניית עבד כנעני היא בעלת משמעות ממונית ומשמעות דתית. העבד חייב למול ולטבול ומתחייב במצוות כאישה. שחרורו לאחר מכן מקנה לו מעמד של ישראל גמור. כניסתו לכלל ישראל, הן כניסתו בשלב הראשוני כעבד והן כניסתו בשלב השני כישראל גמור, נעשית בעל כורחו, שהרי הוא עבד ואין לו דעה ורצון אישיים. גם כאן נשאלת השאלה האם תיתכן כניסה לעם־ישראל ללא אמונה בא־לוהי ישראל. הברייתא בגמרא (יבמות מז, ב – מח, ב) מבטאת שתהליך כניסת גר לכלל ישראל שווה לכניסת העבד לכלל ישראל, וכדבריה: "אחד גר ואחד עבד משוחרר". הגמרא מתחבטת לאיזה עניין הושוותה כניסתם לכלל ישראל:

7. דיין שנים עשר חודש מופיע בגמרא יבמות מח, ב. הראשונים, רמב"ן וריטב"א, הסבורים שהיא כבר גיורת יפרשו את הדין כהבנת התוספות שם ד"ה אלא המוזכר להלן פרק ב לגבי עבד כנעני.

קסלקא דעתך לקבל עליו עול מצוות... דתניא: ובכתה את אביה ואת אמה וגו', במה דברים אמורים – שלא קבלה עליה, אבל קבלה עליה מטבילה ומותר בה מיד; ר"ש בן אלעזר אומר: אע"פ שלא קבלה עליה – כופה ומטבילה לשם שפחות, וחוזר ומטבילה לשם שחרור, ומשחררה ומותר בה מיד. [רש"י: אלמא לר' שמעון עבד אין צריך לקבל בשעת טבילת שחרור ולרבנן דלא הוי תקנתא בהכי סברי צריך לקבל]... מתקיף לה רב פפא: אימור דשמעת להו לרבנן – ביפת תואר, דלא שייכא במצוות, אבל עבד דשייך במצוות [רש"י: ששהא אצלו כמה ימים וניהג עליו מצוות הנוהגות בעבד מי שמעת להו דצריך לקבל] הכי נמי דאפי' רבנן מודו! ... ואלא קשיא אחד גר ואחד עבד משוחרר. כי תניא ההיא, לענין טבילה...

בניגוד להבנה הראשונית של הגמרא כי ההשוואה בין גר לעבד משוחרר היא לעניין 'קבלת מצוות', מסקנת הגמרא היא שהם שווים לעניין הטבילה. ישראל הקונה עבד כנעני מכניסו לקדושת ישראל (בתור עבד כנעני) בעל כורחו במעשה הטבילה, כשם שגר נכנס לקדושת ישראל בטבילה. וממשיכה הגמרא:

ת"ר: מקיימין עבדים שאינם מלין, דברי רבי ישמעאל; רבי עקיבא אומר: אין מקיימין... אמר רבי יהושע בן לוי: הלוקח עבד מן העובד כוכבים ולא רצה למול – מגלגל עמו עד י"ב חדש, לא מל – חוזר ומוכרו לעובדי כוכבים... שלח רבין משמיה דרבי אילעאי, וכל רבותי אמרו לי משמו: איזהו עבד ערל שמותר לקיימו? זה שלקחו רבו על מנת שלא למולו... דתניא... ר' שמעון בן אלעזר אומר: אין משהין אותו בארץ ישראל, מפני הפסד טהרות.

סוגיית הגמרא צריכה בירור: מחד גיסא אפשר לקנות עבד בעל כורחו ואז לשחרר אותו ובכך להכניסו תחת כנפי השכינה כישראל גמור. קניית העבד דורשת למול ולהטביל אותו בעל כורחו. מאידך גיסא, הגמרא כותבת שאסור לקיים עבד שלא מל למעלה מ"ב חודשים, ויש אפילו עבד ערל שמותר לקיימו. איך תיתכן מציאות כזאת? הרי אפשר למולו בעל כורחו. כתב הריטב"א (שם מז, ב):

והא דקאמר שכופה [=ר"ש בן אלעזר, את יפת תואר] ומטבילה לשום עבדות, הא דכולי עלמא היא ככל עבד שהוא קנוי קניין הגוף, וכן אמר בפרקי רבי אליעזר העבדים נמולין לרצונם ושלא לרצונם, ודכולי עלמא אינו יכול לשחררו ולגיירו לשם גרות בתחילה בעל כורחו, ולא נחלקו אלא בשחרור אחר עבדות, ואסיקנא דאפילו לרבנן מטבילין לשחרור אחר עבדות בעל כורחו בתר דדש והורגל במצוות.

דבריו ברורים, מעמדו של העבד אינו מקנה לו יכולת בחירה האם למול או לא. עבדים נימולים אף בעל כורחם בזמן קנייתם, ולאחר זמן הם משתחררים בעל כורחם, וממילא הם כישראל לכל דבר. כניסתם לכלל ישראל נעשית ללא רצונם.⁸ ולפי זה את דברי הגמרא שאין מחזיקים עבדים ללא מילה מעבר ל"ב חודש, יסביר הריטב"א כדברי התוספות (יבמות מח, א ד"ה אלא):

ואומר ר"י דתקנת חכמים היא שלא יכשיל את רבו באיסור והיתר כיון דאין מקבל עליו עול מצוות ועוד דאין טוב לחייבו במצוות מאחר דאין חפץ לקיימם.

מבחינה דין דאורייתא יש אפשרות להכניסו לתוך חיובי היהדות אף בעל כורחו, אך חכמים תיקנו שלא לעשות זאת משני טעמים: לא טוב לחייבו במצוות אם אין הוא חפץ לקיימם; ובארץ ישראל הכנסה כזאת יכולה להביא לידי תקלה.

בניגוד לראשונים הללו, הרמב"ם סבור שאין יכולת לכוף את העבד להיכנס ליהדות שלא מרצונו, וכדבריו (איסורי ביאה יד: ט):

העבד הנלקח מן העכו"ם אין אומרין לו מה ראית שבאת, אלא אומרים לו רצונך שתכנס לכלל עבדי ישראל ותהיה מן הכשרים או לא, אם רצה מודיעין לו עיקרי הדת ומקצת מצוות קלות וחמורות ועונשן ושכרן כמו שמודיעין את הגר ומטבילין אותו כגר, ומודיעין אותו כשהוא במים, ואם לא רצה לקבל מגלגלין עליו כל שנים עשר חדש ומוכרו לעכו"ם ואסור לקיימו יותר על כן, ואם התנה עליו מתחלה שלא ימול ולא יטבול אלא יהיה גר תושב מותר לקיימו בעבודתו כשהוא גר תושב ואין מקיימין עבד כזה אלא בזמן היובל.

בניגוד לגר רגיל ששואלים אותו "מה ראית שבאת", בעבד אין שואלים אותו – הוא לא בא מרצונו. אף-על-פי-כן שואלים אותו "רצונך שתכנס לכלל עבדי ישראל?". יש לו אפשרות

8. מדברי הריטב"א ברור שלאחר שהעבד דש במצוות והאדון שחררו – הוא כישראל לכל דבר. ברור גם שבזמן היותו עבד הוא חייב במצוות כאישה. וראה הערתו של הרב יפה, ריטב"א מהדורת מוסד הרב קוק הערה 270, שלדעת רבנן ההלכה היא רק כשהורגל במצוות, אבל אם הטבילו לעבדות ומיד שחררו, לא נעשה גר גמור. בעל עיניים-למשפט (יבמות מז, ב אות ט) חוקר האם חיובו במצוות, בזמן העבדות, נובע מכך שנעשה בו גיור בעל כורחו והוא כישראל, או שחיובו נובע מבעלות האדון עליו. ורצה לתלות זאת בדברי רש"י (מז, ב ד"ה אבל) ביחס למקור החיוב: אם הוא נלמד מ"למען ינוח עבדך ואמתך" חיובו מצד בעלות האדון, ואם הוא נלמד מגזירה שווה "לה" "לה" מאישה חיובו כגר. ובכל אופן ברור שלדעות אלו ניתן לגייר עבד בעל כורחו.

לבחור אם להיות ככל עבדי ישראל הכשרים או לא, ובנקודה זו אין האדון יכול לקבוע. את המושג "רצון" ביחס לעבד ניתן לפרש באופנים שונים: רצון למעשה הגרות (דהיינו ברית מילה וטבילה), כיוון שהמעשה עצמו צריך להיעשות בגופו מתוך כוונה.⁹ או רצון לקבל את המצוות עצמן – כל המצוות כפרטים.¹⁰ ואולי הכוונה היא לעצם הרצון הכללי לחסות תחת כנפי השכינה, מתוך הכרה בסיסית באמונת ישראל. למעשה, השאלה כלפיו "רצונך שתיכנס לכלל עבדי ישראל?" היא השאלה שעומדת בבסיס כל גרות – האם המתגייר רוצה לחסות תחת כנפי השכינה – ואם העבד מעוניין מודיעים לו עיקרי הדת כבכל גיור.¹¹ אך

9. בצפנת-פענח (איסורי ביאה יג:ו; מילה א:ז) כתב כי הבחירה שיש לעבד אם להיכנס תחת כנפי השכינה ככל עבדי ישראל הכשרים שייכת דווקא בעבד הנקנה מגוי, שאז אין גופו קנוי וממילא עדיין יש לו יכולת בחירה. לעומת זאת בעבד הנקנה מישראל או עבד המוכר את עצמו, ששם גופו קנוי – במקרה כזה גם הרמב"ם יודה שמלים ומטבילים אותו בעל כורחו. להבנתו הרצון הנדרש מהעבד הוא רצון לבצע את פעולת המילה והטבילה בגופו. מכיוון שלפי דעתו גרות צריכה כוונה ואי אפשר לבצע את פעולת הגיור ללא כוונה ממילא כשאין גופו קנוי לאדון נדרשת כוונת העבד לבצע פעולות אלו; גם בדברות-משה, כתובות ס"י י' תחילת ה', כתב: "נראה שהוא רק בקנאו מעכו"ם שלא היה לו קניין אלא למעשה יריים, אבל בקנאו באופן שקנה גם גופו שהוא נמכר לו העכו"ם עצמו... או דתקף אותו... בכיבוש מלחמה... או במצא תינוק... שהוא קונה גם את גופו בזה יכול למולו ולהטבילו בעל כורחו".

10. הרב רפאל אהרון יפהן, מהדיר הריטב"א, הוצאת מוסד הרב קוק, יבמות מז, ב הערה 267 אות ג, ד, כתב שלדעת הרמב"ם יש לעבד רצון לקבלת מצוות וזאת אף-על-פי שאין לו רצון לעצם העבדות (החלה בכוח הקנייה של האדון, בין שגופו כבר קנוי ובין שגופו יהיה קנוי). והוסיף שם שבשו"ת אבקות-רוכל (ס"י קלד) הסתפק במקרה שקונה את העבד קניין הגוף בטבילה בעל כורחו ללא קבלת מצוות – האם גם מל בעל כורחו; ברשימות-שיעורים, יבמות עמ' תקיז ואילך, כתב הרב סולובייצ'יק: "דחלות העבדות חלה רק מדעתו שקיבל על עצמו עול מצוות" ואי אפשר לכופו לקבל המצוות. ומה שכתב הרמב"ם (איסו"ב יג: יא) שצריך לתוקפו במים הכוונה למעשה הגרות הנעשה בעל כורחו לשם עבדות אך עצם קבלת המצוות היא מרצונו. אך להבנתו הרצון לקבלת מצוות הוא הרצון לקבל את חיוב המצוות החלות עליו עתה כפי מה שהתורה מטילה על אדם במעמדו. ומכיוון שכך, התקשה מדוע בטבילת השחרור הרמב"ם פוטר מלקבל מצוות עשה שהזמן גרמן, הרי עד עתה לא היה מחויב בהן. ותירץ שבקבלת מצוות יש שני דינים: האחד, רצון ודעת לקבל על עצמו המצוות. והשני מעשה קבלת עול המצוות בפני בית-דין. הדין הראשון חל גם בטבילת השחרור ואז הוא צריך רצון לקבל את עול שאר המצוות שהוא מתחייב עליהן עכשיו, אך הדין השני איננו צריך להיעשות בזמן השחרור שהרי עשה זאת בטבילה הראשונה.

11. לפי הבנתנו לא קשה קושיית הרב סולובייצ'יק, הנזכרת בהערה הקודמת, מדוע בזמן השחרור אין שאלה על רצונו לקבל מצוות עשה שהזמן גרמן. קבלת המצוות היא הביטוי לאמונה, והוא כבר הביע את אמונתו ואת רצונו להיכנס תחת כנפי השכינה בזמן קנייתו. וכמו שגר אינו קובע את תהליך התגיירותו כך גם העבד איננו קובע, וזאת אף-על-פי ששילבי כניסתו לכלל ישראל נעשים לא בבת אחת, ממילא אין צורך לוודא בכל שלב אם הוא עדיין מאמין. יתרה מכך, אין לו יכולת לחזור בו כמו שלכל

אם אינו מעוניין מגלגלים עמו שנים עשר חודש, אולי ירצה. אם גם לאחר זמן זה לא רצה – אין מקיימים אותו אלא כגר תושב (ואין גר תושב בזמן הזה). לדעת הרמב"ם אין מילה וטבילה בעל כורחו של המתגייר אפילו הוא עבד. הרצון להתגייר או להיכנס לכלל ישראל אפילו כעבד הוא רכיב מרכזי שאי אפשר בלעדיו.

טבילת שחרור

בזמן שחרורו, העבד זקוק לטבילה חדשה, וכדברי תוספות (יבמות מז, ב ד"ה שם גר) "בכולי שמעתין משמע דעבד בעי טבילה כשמשחרר ולא סגי ליה בטבילה קמייתא". הראשונים נחלקו האם טבילה זו היא מדאורייתא או מדרבנן, מה מעמדו של העבד בין השחרור לטבילה, והאם הוא זקוק להטפת דם. נראה כי לדעת הריטב"א הנ"ל, שגרות בעל כורחו של העבד היא גרות מוחלטת, טבילתו הנוכחית אינה מהווה גרות מחדש שהרי טבילתו בזמן עבדותו חוללה גם את כל פעולת הגיור, וכדבריו (יבמות מח, א) :

ואור"י ז"ל דכיון דטבילת [נ"א: דעביד] עבד בעל-כורחו לשחרור, אע"פ שלא טבל בפני ג' טבילתו טבילה, כיון שכבר טבל לשם עבדות בפני ב"ד... ועוד כתב ז"ל שאם שחררו רבו אע"פ שלא טבל אין טבילתו מעכבת בו לעניין שאם קדש בת ישראל קדושיו קדושין וכן בכל דבר שהוא להחמיר, ויש מרז"ל ומרבתי שהם חולקים בדבר.

הריטב"א עקבי בשיטתו שאין כאן שום תהליך גיור חדש. כניסתו לעם-ישראל נעשתה כבר בזמן הטבילה לשם עבדות ואף-על-פי שהייתה בעל כורחו. ממילא, אין צריך עכשיו שלושה לטבילה המחודשת, וגם קידושיו קידושין, אף ללא טבילה. טבילתו המחודשת היא מדרבנן ולחומרא, כדין מומר השב בתשובה (שם מז, ב) :

ישראל שחטא וחזר בתשובה דכ"ע שורת הדין אינו צריך טבילה אלא קבלת חברות בפני ב"ד לכתחלה, ואע"פ"כ הוא טובל מדרבנן משום מעלה דומיא דטבילת עבד משוחרר שאין טבילתו אלא מדרבנן.

גר אין יכולת כזו. וראה בחידושי ר' חיים (איסור"ב יג: יב) הסבור שגופו של העבד השתנה בטבילתו לשם עבדות, והוא מחויב להמשיך את תהליך התגיירותו "ועל כן אע"ג דצריך טבילה דהוא עיקר מעשה השלמת הגרות, מכל מקום קבלה אין צריך כיוון דגופו מחויב בכל דיני ישראל כאישה אשר בזה נכלל גם השלמת גרותו". ודחה שם את ההבנה שהודעת המצוות הראשונית הייתה גם על המצוות שיתחדשו לו בהמשך.

להבנת הריטב"א, הכפיייה שבה הכניסו את העבד לכלל עבדות היא למעשה הכנסתו לקדושת ישראל מלאה בזמן השחרור. ואף אם לא תהיה טבילה מחודשת הוא ישראל לכל דבר.

הרמב"ן המתלבט בעניין יפת תואר האם גרות בעל כורחה היא גרות, כותב לעניין שחרור עבד כנעני (יבמות שם):

וזה [=טבילת שחרור שאינה צריכה בית־דין] כדעתנו אנו שכתבנו שאין צריך שלשה בדיעבד [=בכל גרות] אלא לקבלה אבל לא לטבילה, וזה, כיון שאינו צריך לקבל, אין ב"ד מעכבו... אלא שאנו צריכין להוסיף בסברא זו ולומר דלכתחילה מיהא צריך שלשה כדרך שהגר צריך לכתחילה אפילו בטבילה... ודעת אחרת בחבור מקצת חכמי הדורות ואיכא מאן דאמר דטבילה לא מעכבא... והם שואלין למה אין צריך נמי מילה כלומר הטפת דם ברית, ומתרצין לפי דעתם כיון דטבילה זו מדרבנן בעלמא היא לא הטריחו עליו לצער ולסכן עצמו במילה, ולדעתי כל הנימול למצותו אינו מטיף דם אלא הרי הוא כאישה ובטבילה נכנס לדעת ישראל.

להבנתו, הטבילה היא מדאורייתא, והיא פועלת כעת גיור. וככל גיור הצריך לכתחילה בית־דין, גם גיור זה זקוק לו; וככל גיור שטבילה ללא בית־דין מועילה בו בדיעבד, כך גם בטבילת שחרור. ואין זקוקים להטפת דם מפני שנעשתה כבר בשלב הראשון לשם גרות וגם הלכה זו היא ככל דיני גרות הרגילים. ברור אם כן שלשיטתו גרות שנעשתה לשם עבדות אינה מועילה לגרות השחרור, וצריך גרות מחודשת.

וכך היא גם דעת הרמב"ם (איסור"ב יג: יב-יג), שטבילת השחרור היא מדאורייתא, והיא ככל דיני גרות, ואין הטבילה שהייתה לעבדותו מועילה לשחרורו. וכדבריו: "כשישתחרר העבד צריך טבילה אחרת בפני שלשה ביום שבו תיגמר גרותו ויהיה כישאל"¹². כאן אין אנו זקוקים לרצונו להצטרף לכלל ישראל מפני שנשמכים על רצונו הקודם, שהרי עתה אין הוא

12. והסביר ר' חיים (שם איסור"ב יג: יב) "דהטבילה היא מדבר תורה... דהוא גמר הגרות, ואין לומר דהגמר גרות הוא מדבריהם, דהרי כתב בהלכה הקודמת דהטבילה הראשונה שהייתה לשם עבדות היא רק מקצת גרות... והנראה לומר בדעת הרמב"ם, דס"ל דנהי דיציאתו מעבדות לקדושת ישראל צריכה עוד טבילה וגרות, מ"מ יש בזה דינים חלוקים, דבאמת עיקר דין עבדות צריך להיות פקע בשחרור לבד גם לעניין איסורין וקדושת גופו, ובשיחרור לבד צריך להיות נשאר בקדושת ישראל ע"י הגרות שמתחלה שהייתה בשעת טבילתו וגרותו לשם עבדות, אלא דאמרינן דכיון דהגרות היתה לשם עבדות על כן בעל כורחך צריך עתה גרות להוספה שיש לישראל על עבד, דלזה לא אהניא הגרות שמקודם, וא"כ כל זה הוא בהדינים שחסר בהגרות דמעיקרא".

מחליף מעמד אלא מוסיף קדושה, ואין הוא יכול לחזור בו לאחר שהתחיל הגרות. הרצון להיכנס לכלל עבדי ישראל הכשרים אינו מספיק כדי ליצור קדושת ישראל (לאחר תהליך השחרור) והוא זקוק לבצע את גמר הגיור.

לסיכום, לדעת הריטב"א כבר בשעת קניית העבד מתרחש תהליך הגיור שלו, והוא נעשה בעל כורחו. גיור זה מתעצם בזמן השחרור, והטבילה הנדרשת אז היא למעלה יתרה ואף בלעדיה העבד המשוחרר הוא כישאל לכל דבר. להבנתנו הריטב"א סבור שגיור יכול להיעשות ללא רצון ואמונה של הגר. לדעת הרמב"ם, תהליך הכניסה לעם־ישראל בעבד כנעני נעשה בהסכמתו ורצונו של הגר לקבל את האמונה היהודית ולשמור מצוותיה, כמו בכל גיור נכרים, ואם אין הוא מעוניין אי אפשר לכופו להיכנס לעם־ישראל. כאשר העבד משתחרר הוא זקוק להמשיך את תהליך גיורו (=גמר גרות), ובלעדי זה אינו כישאל גמור.

ג. מעמדו של גר המתגייר לשום אישה

הגמרא (יבמות כד, ב) כותבת:

אחד איש שנתגייר לשום אשה, ואחד אשה שנתגיירה לשום איש, וכן מי שנתגייר לשום שולחן מלכים, לשום עבדי שלמה – אינן גרים, דברי רבי נחמיה; שהיה רבי נחמיה אומר: אחד גירי אריות, ואחד גירי חלומות, ואחד גירי מרדכי ואסתר – אינן גרים, עד שיתגיירו בזמן הזה... הא איתמר עלה, א"ר יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב: הלכה כדברי האומר כולם גרים הם.

ההלכה כי "כולם גרים הם" עומדת לכאורה בסתירה לדעה שכותים גרי אריות הם ואין גיורם גיור.¹³ התוספות (שם ד"ה הלכה) מתרצים שגרות הכותים, למ"ד גרי אריות הם, לא הייתה שלמה כבר בשעת גיורם, מפני שהמשיכו לעבוד את אלוהיהם. וכתב הריטב"א (שם) כי בניגוד לכותים, אלו המתגיירים לשם דבר "חזקה הוא דאגב אונסייהו גמרו וקבלו, ואע"ג דמחמת האונס – הווה גרות הוא, אליבא דרבנן". כלומר, האילוץ שלהם מכריח אותם להתגייר ולקבל על עצמם את היהדות. השאלה מה הם גמרו וקיבלו: אמונה דתית או פעולות ומצוות מעשיות? נראה שקשה לקבל אמונה דתית מתוך אילוץ החיים, וברור כי כוונת הריטב"א שבעקבות אילוץ החיים קיבל האדם על עצמו צורת התנהגות אבל לא אמונה שבלב, וכדלהלן.

מנגד, הרמב"ם כותב (איסורי ביאה יג: יד-יז):

13. ירושלמי ברכות ז: א "כותי כגוי דברי רבי".

סוד הדבר כך הוא, שהמצווה הנכונה כשיבוא הגר או הגיורת להתגייר בודקין אחריו שמא בגלל ממון שיטול או בשביל שררה... ואם איש הוא בודקין אחריו שמא עיניו נתן באשה יהודית... אם קיבלו ולא פירשו וראו אותן שחזרו מאהבה מקבלים אותן... שכל החוזר מן העכו"ם בשביל דבר מהבלי העולם אינו מגרי הצדק... גר שלא בדקו אחריו... ומל וטבל בפני ג' הדיוטות הרי זה גר, אפילו נודע שבשביל דבר הוא מתגייר הואיל ומל וטבל יצא מכלל העכו"ם וחוששין לו עד שיתבאר צדקותו.

מדברי הרמב"ם ברור שגם גר שלא בדקו אחריו ואפילו נודע שבשביל דבר הוא מתגייר הרי הוא גר, אך חוששים לו עד שתתברר צדקותו. בהבנת מעמדו נחלקו האחרונים: יש הסבורים (הרב סולובייצ'יק, רשימות-דשעורים יבמות עמ' תקז; המהדיר על הריטב"א [מוסד הרב קוק] יבמות כד, ב הערה 650; הרב ישראלי, חוות-בנימין סי' טז) שיש שתי דרגות בגרות: גר וגר צדק. ולדעתם גר שאינו גר צדק אין לו קדושת ישראל, אף-על-פי שהוא כלול במעמד ישראל. ואין משיאין לו אישה מבנות ישראל אך מנגד אין מוציאים אותה ממנו כמו בנשות שלמה ושמשון. משמעותה של מציאות זו היא שמעשה הגרות בלתי הפיך. ועד שתתברר צדקותו הגר הוא במעמד חוששים לו. ואמנם יש מהאחרונים הסוברים אחרת ולדעתם הרמב"ם סבור שהגרות היא בספק כשיטת המרדכי (פרק החולץ): כן כתב אמרי-יושר (סי' קעו) וכן נראה שסבר בשו"ת האחיעזר (ח"ג סי' כו, ג).¹⁴

האחרונים התחבטו בשאלת היחס בין הסברו של הריטב"א להלכה "כולם גרים הם" לשיטת הרמב"ם. כתב הרב הרצוג (מזכרת עמ' 52, אות 1):

שמתוך דברי הריטב"א ז"ל נולד אצלי ספק גדול בעצם דין הגרים שבזמננו, שאומדנא זו שאגב אונסיה גמר ומקבל הייתה שייכת לפנים בישראל, שמי שחילל שבת בפרהסיא ואכל טרפות ונבלות וכו' היה בזוי ומנודה ופושע ישראל, וכיוון שיצא מכלל הגוים וישראל היו מנדים אותו היה מצבו בכי רע... אבל בימינו שהגויים בהרבה מקומות אינם מתערבים בזה ששורר חופש גמור בעניין הדת, ובישראל יכול

14. האחרונים נחלקו במשמעות עניין גרות מסופקת והבנת שיטת הרמב"ם, ולהלן מאמר ט - הפקעת גרות' פרק ד, יבוארו כלל השיטות בעניין זה. בעל צפנת-פענח (רמב"ם שם) סבור שגרות ממניע זר שצדקות המתגייר לא הוכחה בסופה, היא בטלה; ובחזון נחום סי' צ, שמדברנן מחמירים עליו כגר; מאידך גיטא הרב הרצוג, מזכרת (הרב יוסף שלמה זווין והרב זרח ורפהטיג עורכים, התשכ"ב), אותיות ח, יג, סבור שאי אפשר לבטל את הגרות ורק מחומרא מונעים ממנו מלשאת נשים. ובאגרות משה (ח"ג יו"ד סי' קח) כתב שאם עבר זמן ארוך בין הגרות לחזרתו לסורו של המתגייר הגרות חלה.

אדם לצערנו להיות גם מנהיג ועובר על עיקרי הדת בפרהסיא, מאין לנו אותה האומדנא שקיבל עליו לשמור את הדת.

ובהמשך דבריו כתב (אות י עמ' 57):

שכל המתגייר בבית־דין כדין וקיבל מצוות אף־על־פי שאחר כך הוכיח סופן על תחילתן מכל מקום הוא גר אלא שיש להרחיקו (שיטת הרמב"ם) ואף־על־פי שמדברי הריטב"א לא משמע כך עכ"פ מידי ספק גר לא יצאנו.

מדברים אלו ברור שלהבנתו הריטב"א והרמב"ם נחלקו בהבנת מאמר הגמרא "הלכה כולם גרים הם". לדעת הריטב"א, התנהגותו של המתגייר היא המבטאת את גיורו, ובין שהתנהגותו נעשית ברצון ובין שהיא נעשית בכפייה חברתית – היא עצם הגיור.¹⁵ ואילו לדעת הרמב"ם הגיור המושלם אינו במעשה הגיור אלא בהכרה האמונית של הגר, שהמעשה הוא הביטוי החיצוני שלה. גם אם תכפה החברה על הגר התנהגות של קיום מצוות, אנו עדיין חוששים לו כי כנותו אינה ברורה, שהרי הוא לא התגייר מאמונה אלא מאינטרס זר, ומכיוון שכך הוא גר אך אינו גר צדק (חלוקה מעמדית שאינה קיימת לשיטת הריטב"א).

מנגד, בעל האחיעזר (ח"ג סי' כו, ג) הבין שדברי הרמב"ם והריטב"א זהים,¹⁶ וכדבריו:

והנה להלכה דקיי"ל דכולם גרים הם. מבואר בראשונים ובריטב"א בשם הרמב"ן דטעם הדבר דכיוון דנתגיירו וקבלו עליהם חזקה דאגב אונסייהו גמרי וקבלי, ובפשוטו נראה דאע"פ דאומדנא דמוכח דכונתו לשם אישות, מ"מ משום אונס הרצון גמר ומקני וקבל הגרות בלב שלם, ואיכא אומדנא שגמר ומקבל בלב שלם. והנה בדין זה מבואר בראשונים ובשו"ע דאפילו נודע שבשביל דבר הוא מתגייר הואיל ומל וטבל יצא מכלל הנוכרים וחוששים לו עד שתתברר צדקתו כיון דאין כאן אומדנא שאינו מקבל בלב שלם, לו יהי שבאמת אינו מקבל בלב שלם מה בכך, הרי

15. גם בשו"ת דבר אברהם, ח"ג סי' כח, הבין "שאגב אונסו גמר וקיבל" הכוונה להתנהגות דתית. ומשום כך הוא כותב: "וצ"ל דקיימי בגרים שבימי שלמה וכו' שהייתה יד ישראל תקיפה לענוש העוברים על דת ואפילו בזמן שאין יד ישראל תקיפה מ"מ כיוון שנפשו חשקה באישה זו ועליו לדור עמה (ובסביבה היהודית) וידוע לו שאם לא יתנהג ביהדות ולא ידקדק בדיני' לא תאבה האישה לדור עימו (והסביבה היהודית לא תקלטהו) ולא יוכל להשיג את מאוייו אלא על ידי קבל עול היהדות והתנהגות בכשרות".

16. וראה במאמרו של הרב מרדכי בר אלי, "האם אי קיום המצוות על ידי הגר מבטל את גרותו", המעין (מט, ד), תמוז תשס"ט, עמ' 44 הסבור שאחרונים נוספים זיהו את דברי הריטב"א והרמב"ם כשיטה אחת.

דברים שבלב אינם דברים ואומדנא דמוכח אין כאן, אדרבא הרי אומדנא שכוונתו בלב שלם דמשום אונסייהו גמר ומקבל... אלא ע"כ צ"ל דלגרות בעינן לכו"ע לב שלם ול"א בזה דברים שבלב אינם דברים, ולפיכך אם באמת לא נתגיירה בלב שלם לא הוי גר דרק מצד הדין אמרינן דלהלכה כלם גרים הם, ואמרינן דאגב אונסא גמרו בלב שלם, וחיישינן מצד הלעז שיאמרו שלא נתגיירה בלב שלם, ובאמת ל"ה גר, ומהאי טעמא חוששים לו עד שתתברר צדקתו, אע"פ דמצד הדין אנו אומרים דחזקה דגמר בלב שלם, אבל אם באמת לא נתגייר בלב שלם ל"ה גרות, וחוששין להחמיר עד שתתברר צדקתו, וכמו שפ' הרמב"ם בפ"ג מה' איסור"ב הט"ו שכל החוזר מן העכו"ם בשביל דבר מהבלי העולם אינו מגירי הצדק.

ד. גר המתגייר לבין נוכרים

הגמרא (שבת סח, א-ב) מתארת מציאות של גר המתגייר ללא שום ידיעה על מצוות ה', ולאחר גיורו הוא מחלל שבת, אוכל חלב ודם ואף עובד עבודה זרה. הראשונים מתחבטים איך יכולה להיווצר מציאות של גר שאיננו מודע כלל לאמונה בא-לוהי ישראל ובמצוותיו, הרי בתחילת תהליך הגיור מודיעים לו מקצת מצוות, ובוודאי הודיעו לו מצוות מרכזיות כאלו כמו שבת ועבודה זרה. בתוספות (שם סח, א ד"ה גר) ובחידושי הרמב"ן תירצו שהודיעו לו מצוות אחרות, וממילא לא ידע ממצוות שבת והלך לגור בין הגויים. ובחידושי הריטב"א כתב: "שלא הודיעוהו מצוות שבת שאין זה מעכב". ומדבריו לא ברור האם הודעת המצוות בכללה אינה מעכבת (כדבריו בסוגיה ביבמות מז, א) או דווקא הודעת מצוות שבת.

הראשונים הללו סבורים שגם במקרה שהגר התגייר לבין האומות, הוא עבר תהליך גיור זהה לתהליך הרגיל, והודיעו לו מקצת מצוות, וכך גם זהותו לאחר הגיור זהה לכל הגרים. אמנם הוא מקיים עתה רק חלק מהמצוות, אך כל גר מקיים בשלבי יהדותו הראשונים רק חלק מהמצוות – אותן שהודיעהו, ולגר זה לא הודיעו את מצוות השבת אלא מצוות אחרות. באופן אחר מסביר המאירי את היתכנות מציאות הגיור של גר שאינו מודע כלל לצורך בקיום מצוות. לדעתו, (על-פי הבנתו את שיטת הרי"ף) הצורך בבית-דין של שלושה הוא רק לכתחילה, אך בדיעבד אפילו טבל בינו לבין עצמו נעשה גר,¹⁷ וממילא תיתכן מציאות של גר שאינו מודע כלל למצוות ה'.

17. גם מדברי המאירי קידושין סב, א נראה שהבין כנ"ל; בשו"ת חמדת שלמה (יו"ד סי' כט) התלבט בהבנת דברי הרי"ף, ושם באות ד כתב שלרי"ף גיור בינו לבין עצמו חל מדאורייתא וחכמים הם שהצריכו שלושה, ונראה כי בסוף דבריו חזר בו מפירושו זה. וראה להלן מאמר י – 'בית-דין', פרק ג.

הרמב"ם (שגגות ז: ב) מפרש שמציאות גר המתגייר לבין האומות אפשרית רק בגר קטן, שלאחר גיורו גדל בין האומות. מדבריו אלו נראה בבירור כי לדעתו אי אפשר שיהיה גר גדול שאיננו יודע על מצוות שבת (כדברי הכסף-משנה שם), ובוודאי אי אפשר שלא ידע על איסור עבודה-זרה.

מחלוקת ראשונים זאת תואמת את שיטתם במהות תהליך הגיור. לדעת הרמב"ם, מהותו של הגיור היא השינוי האמוני שהמתגייר עובר, שבסופו הוא גם מקיים מצוות. מכיוון שכך לדעתו, לא תיתכן מציאות שגר יתגייר ולא ידע שאסור לעבוד עבודה-זרה. מהות הגיור היא האמונה בא-לוהי ישראל ושלילת העבודה-זרה, ואיך ייתכן שלא ידע שאסור לעבוד עבודה-זרה? מנגד, לדעת הריטב"א ההתנהגות כיהודי שומר תורה ומקיים מצוותיה היא המבטאת את הגיור. ומכיוון שאי אפשר להודיע לו את כל המצוות מודיעים לו רק מקצתן, ובמקרה זה לא הודיעו לו את מצוות שבת או את איסור אכילת חלב ודם ואף לא את איסור עבודה-זרה. בהבנת הראשונים הסבורים שיכול להיות גר בוגר בין האומות, כתב כדברינו באגרות-משה (י"ד ח"ג ק):

דהא מפורש בשבת סח, ב גר שנתגייר בין הנוכרים חייב חטאת אחת על כל מלאכות של כל השבתות ועל הדם... ועל ע"ז אחת. הרי נמצא שלא הודיעהו שום מצווה אף לא עיקרי האמונה ומ"מ הוא גר, הוא משום דאיירי שקבל עליו לעשות כל מה שיהודים צריכים לעשות וזה סגי לגרות.

ההתנהגות המעשית כדרכם של יהודים שומרי תורה היא מהות הגרות וממילא שייך גר שעדיין איננו יודע כלום מתוכן המצוות, ואפילו לא עיקרי אמונה.¹⁸

ה. גר קטן

גיורו של קטן הוא מורכב. כל ילד קטן הוא חסר דעת והבנה, ואין לו המעמד המשפטי הנדרש לביצוע פעולות משפטיות כל שהן, וקל וחומר פעולה חשובה כמו המרת דת. אף-על-פי-כן הגמרא כותבת (כתובות יא, א):

אמר רב הונא: גר קטן מטבילין אותו על דעת בית-דין. מאי קמ"ל? דזכות הוא לו, וזכין לאדם שלא בפניו... לימא מסייע ליה: הגיורת והשבויה והשפחה שנפדו ושנתגיירו ושנשתחררו פחותות מבנות שלש שנים ויום אחד; מאי לאו דאטבלינהו

18. על הבנת שיטת בעל אגרות-משה ראה במאמר ה - 'הרב פיינשטיין ושאלת הגיור'.

על דעת בית-דין! לא, הכא במאי עסקינן – בגר שנתגיירו בניו ובנותיו עמו, דניחא להו במאי דעביד אבוהון.

מדברי הגמרא נראה שיש שתי אפשרויות לגיור גר קטן: גיור על דעת בית-דין, וגיור עם אביו. העיקרון המבדיל בין שני סוגי הגר הקטן מבואר על-ידי הריטב"א כך:

גר קטן מטבילין אותו על דעת בית-דין. פרש"י ז"ל¹⁹ שהביאו אותו אביו ואמו לבית-דין לגיירו אע"פ שלא נתגיירו הם, ואע"פ שהוא אין בו דעת כלל – מטבילין אותו על דעת ב"ד, וכל שכן כשיש לו דעת והוא בא מעצמו להתגייר, ולאפוקי כל שאין בו דעת ואין אביו ואמו מביאו לבית-דין שאין מטבילין אותו.

יש ארבעה מקרים: גר קטן שאביו מתגייר עמו, ואז האב הוא המזכה בגיורו; גר קטן שאין אביו מתגייר עמו אלא רק מביאו לבית-הדין, וכן גר קטן שבא מעצמו, ואז בית-הדין הם המזכים אותו בגיור. ומקרה רביעי של גר שאין בו דעת כלל ולא הובא על-ידי אביו ואמו לגיור, שאז אי אפשר לגיירו.²⁰ נשאלת השאלה: מה משמעות דעתו ורצונו של ילד הבא

19. הריטב"א כותב את דבריו בשם רש"י, אך מאידך גיסא בדברי רש"י (ד"ה על דעת) כתוב שההבדל הוא בין גר שאביו מביאו להתגייר, ובדבריו אלו לא מוזכר שאבא עצמו מתגייר, לבין מקרה שאין לו אב, ואמו היא שמביאתו להתגייר, שאז בית-דין הם הזוכים בגיורו. מדברים אלו נראה שבית-הדין הוא תחליף לאב ברצון לשנות את מעמדו של הילד. שינוי מעמדו ההלכתי של הילד מגוי לישראל זקוק לרצון התחליף את הזהות, וכאשר האב קיים ומביאו לבי"ד הוא זה שיוצר את הרצון. וכאשר האב אינו קיים בית-דין מהווים תחליף לאב. גם בהמשך דבריו רש"י כותב (ד"ה על דעת) "והן נעשים לו אב והרי הוא גר על ידיהן" כלומר תפקיד בית-הדין במקרה שאין אב הוא כפול: האחד, ככל בית-דין בגיור להכניסו לכלל ישראל; והשני, לשמש תחליף לאב, היוצר את הרצון להתגייר. מדברי המפרשים נראה כי הם נחלקו בהבנת רש"י וממילא בשאלה האם דברי הריטב"א זהים לשיטתו. הרשב"א כתב: "ולא שיהיה חלוק בדבר זה בין האב לאם, שהבנים גם כן נגררים אחר האם. אלא כאן שהביאתו האם ולא נתגיירה והתם שהביאו ונתגייר עימו וה"ה לאם". ההבנה ברש"י שהביאתו האם ולא אביו שהוריו לא התגיירו – כדברי הריטב"א. מנגד הב"ח (רסח) כתב שאין מעמד לאם וכל המעמד הוא לאב וזו ההבנה ברש"י ואם כן השאלה היא מי הביאו לקטן להתגייר ולא אם הוריו התגיירו עמו.

20. האחרונים נחלקו בהבנת דברי הריטב"א (ודעמיה), האם לדעתו אין אפשרות לגייר קטן שאין בו דעת ואביו או אמו אינם מביאים אותו לגיור או שניתן עקרונית לגייר גם קטן כזה, אך אין נזקקים לגיורו מכיוון שאין מי שדורש את הגיור. הרב ישראלי, משפטי שאול סימן לח, סבור שלדעת הריטב"א ניתן לגייר כל קטן. מנגד הרב אלישיב, קובץ תשובות ח"ב סימן נו, סבור ששיטת הריטב"א (והראשונים שעמו) היא שאי אפשר לגייר קטן כזה. מכל מקום גם לדעת הרב ישראלי אם הקטן מתנגד אי אפשר לגיירו בעל כורחו ויוצא שגם לשיטתו צריך את דעת הקטן. ההשלכה הדינית מדיון זה היא, האם ניתן לגייר קטינים לאימוץ (שהמאמצים מביאים אותם ממדינות הים ללא הוריהם הביולוגיים). וכן נגזר

מעצמו להתגייר? מה הוא מבין ויודע? הרי בכל עניין משפטי אחר רצונו העצמי אינו נחשב. מה ההבדל בינו ובין קטן שאין בו דעת ואביו ואמו אינם מביאים אותו לבית־דין, שאי אפשר לגיירו? נראה כי תוכן ה"דעת" הנדרש הוא המשיכה של הילד להתנהגות מעשית מסוימת בזמן מעשה הגיור ובהמשך חייו. התנהגות שמכוחה בית־דין משתכנעים שהם יכולים לגייר.

פעולת הגיור שונה במהותה (אף בילד קטן חסר דעת בסיסית) במקרה שהאב עצמו מתגייר או מביא את הילד להתגייר ביחס למקרה שהאב אינו מתגייר ואינו מביאו לגיור. זאת משום שכאשר האב מעוניין בגיור, רצונו של הקטן (במידה ויש לו הבנה כל שהיא) הוא לעשות מה שנוח לאביו. המעשה נעשה מתוך הזדהות עם מעשיו או רצונו של האב. ויתרה מכך, מכיוון שגם לאחר הגיור הילד יתנהג באופן זהה לאביו או לרצונו של אביו (ובכך כלול גם תינוק חסר הבנה כלשהי), דבר זה עצמו הוא ערובה שפעולת הגיור העכשווי תתברר כמוצלחת, והיא זו שיוצרת את הממד המשפטי של הגיור. נראה כי רצון הילד לקבל על עצמו התנהגות זו שייך גם במקרה שהאב או האם אינם מתגיירים בעצמם ורק מביאים את הקטן לגיור. הוא רוצה לעשות עכשיו רצונם (במעשה הגיור) והוא יעשה את רצונם בכך שיתנהג כישראל בהמשך חייו. כלומר, יש כאן מעשה הנעשה מתוך רצון להתנהג בדרך מסוימת, אך לא מתוך הבנה וודאי שלא מתוך אמונה. ורצון זה עצמו, להיות כמו האב או האם, הוא שמחשיב את המעשה כמעשה גיור. ואולי זו כוונת המאירי:

גוי קטן שבא לפני ישראלים ותבע מהם שיגיירוהו ואין לו אב, או שיש לו אב ואין האב בא להתגייר עד [=כדי] שיתגייר בנו עמו על דעת האב, ואף הוא אינו כדאי למסור לו עול מצוות שיתגייר על סמך אותה הודעה. הואיל ומכל מקום הוא תובע בכך מטבילין אותן על דעת בית־דין כלומר שאותם הבאים לגיירו מודיעין את הדבר לבית־דין ומגיירין אותו על דעתם כאלו הם אבותיו של זה שיהא ענינו מסור להם כדרך שעניין הבן מסור לאב להכניסו לברית ולקדושת אמונה... ומתוך כך מגיירין אותו ונעשה בגרות זה גר גמור להיות מגעו ביין כשר ולכל דבר. וכל שכן אם נתגייר אביו ונתגייר בנו קטן על ידו שהוא נכנס לברית ולקדושת אמונה על ידו שהרי הדבר מוכיח בזו להיות חביב להם יותר על שאחזו מעשה אבותיהם בדיהם.

מהדיון האם ניתן לגייר קטין שאביו יהודי ואמו נכרית שהרי מבחינה הלכתית אין לו אב. ראה הרב אברהם חיים שרמן, "גיור תינוק אסופי לשם אימוץ", תחומין כ עמ' 241.

"שיהא ענינו מסור להם כדרך שעניין הבן מסור לאב להכניסו לברית ולקדושת אמונה", החינוך העתידי שלו מסור להם כמו שחינוך הילדים מסור לאב. בדברים אלו נראה כי מעמדו של האב בתהליך הגיור ומעמדו של בית־הדין כאשר האב אינו מתגייר הוא בכך שהם מקבלים על עצמם גם את האחריות לשילובו של הקטן בכניסה לקדושת האמונה. ומכיוון שמבחינתנו ידוע לנו שהוא רוצה לעשות מה שנוח לאביו, כלומר הוא מכפיף את עצמו לאלו שמגיירים אותו, אז הגיור חל.²¹ בית־דין אינו מזכה רק את השינוי המשפטי הפורמאלי של הילד מגוי לישראל, אלא אחראי גם על החינוך וכניסה לאמונה של הילד בזמן גיורו ולאחריו. חינוכו העתידי יהיה ככל ילדי ישראל. ומתוך שהילד מבטא "רצונו" להתנהג כך או מתוך שבית־הדין משתכנע שלאחר גיור רצונו יהיה להתנהג כך, די בזה. רצונו אינו נובע מהפנמה של עיקרי האמונה אלא של צורת ההתנהגות. אך כאשר אין אב וגם הקטן אינו מבקש להתגייר, אין אפילו את הביטוי לרצון הבסיסי של דרכי ההתנהגות העתידיה, וממילא אי אפשר לגייר.

מנגד, הרמב"ם (איטורי ביאה יג: ז) כותב "גר קטן מטבילין אותו על דעת בית־דין, שזכות היא לו". בדבריו אין הבחנה בין גר שהובא על־ידי אביו להתגייר ובין גר חסר אב, ואין הבחנה אם אביו מתגייר עמו או לא, יתרה מזאת, בהלכות עבדים (ח: כ) הרמב"ם כותב: "ישראל שתקף עכו"ם קטן או מצא תינוק עכו"ם והטבילו לשם גר הרי זה גר, לשם עבד הרי זה עבד, לשם בן חורין הרי זה בן חורין". לדעתו אין הבחנה אם הקטן הוא בר־דעת כל שהיא או תינוק.²² כל הגרים הקטנים הם באותו מעמד – בית־הדין הוא המזכה להם את הגרות. קיום תורה ומצוות מעשי יכול לנבוע מתוך הכרה פנימית ואמונה בא־לוהי ישראל המצווה על מעשים אלו; והוא יכול לנבוע מתוך הזדהות עם האב או עם החברה הסובבת את האדם. לדעת הרמב"ם, קבלת המצוות בתהליך הגיור נדרשת כדי שהכניסה תחת כנפי השכינה

21. בעקבות ההבנה הזאת כותב הראי"ה קוק, דעת כהן סימן קמז, שהמושג 'אב' אינו אמור במובן ההלכתי אלא במובן הביולוגי. ולכן גם כאשר האב הוא יהודי והילד נכרי (ומבחינת ההלכה אינו מוגדר כאביו) מכל מקום רצונו של הילד לעשות את רצון אביו הביולוגי הוא שמגדירו כאביו לעניין זה. דברים אלו הם בניגוד לדברי שו"ת מהר"ם שיק (יורה דעה, סימן רמח), הסבור שאין אביו הישראלי יכול להביא לגיור את בנו הקטן. ראה להלן מאמרו הערה 17. גם הרב שרמן, תחומין שם, מאפשר לגייר קטנים ללא אב ואם אם ההורים המאמצים יוגדרו כאפוטרופוס על הילד.

22. בלחם משנה שם הקשה: "ויותר קשה הלשון שכתב ישראל שתקף עכו"ם קטן משמע אפילו תקפו בע"כ הוי גר, ואמאי נהי דקטן הוי מ"מ צריך שיהא מדעת", ונשאר בקושיה. ולהבנתנו, לא רק שלא צריך שום דעת של הקטן אלא אפילו אם הקטן אומר שאינו רוצה – אפשר לגיירו. וראה במאמרו של הרב שרמן, תחומין שם, הערה 19, לדברי האחרונים בהסבר הרמב"ם.

תהיה מתוך אמונה בא־לוהי ישראל. לדעתו, אין משמעות לתהליך גיור או קיום מצוות רק מפני שנוח לו לילד במה שעושה אביו. לפי הבנתו, אם אפשרו לגייר גר קטן וזאת אף־על־פי שאין לו יכולת להיות בר־דעת ומאמין, ממילא גיורם של כל הילדים שווים בין שהאב עצמו התגייר או שרק הביא את הילד לגיור או שאין לו כלל אב ואם. נראה שהרמב"ם איננו מייחס שום משמעות לקבלת הגיור, לא לרצונו העכשווי של הילד ולא להתנהגותו העושה נחת רוח לאביו לאחר הגיור, מפני שהתנהגות זו נובעת מתוך השפעה חברתית, ולא מתוך אמונה. הגיור אצל ילד קטן נעשה על דעת בית־הדין כתחליף לדרישה מכל גר שיצהיר על אמונתו. כאן בית־הדין הם שאחראים לו.²³

סיכום

בכל חמש הסוגיות שמנינו לעיל מצינו מחלוקות בין הריטב"א ובין הרמב"ם. ובכל הסוגיות הם נאמנים לשיטותיהם המנוגדות. הריטב"א רואה את גיורם בעל כורחם של יפת תואר או של עבד כנעני כגיור מוחלט (ודבריו זהים עקרונית לשיטת הרמב"ן, וזאת אף שהרמב"ן התלבט האם הגיור הכפוי נועד לאפשר החזקת יפת התואר בלבד או שהוא מעבר לכך וחל באופן מלא). לדעת הרמב"ם אין גרות כזאת, ולדעתו יפת תואר או עבד כנעני שאינם מעוניינים לאחר י"ב חודש להתגייר, משלחים אותם כגר תושב. נראה שנחלקו הראשונים הללו גם במתגייר ממניע זר: הריטב"א סבור שהגרות מתקיימת כגרות מלאה מיד עם מעשה הגיור, כי כיוון שנאלץ להתגייר גמר וקיבל, ואילו לדעת הרמב"ם חוששים לו. נוסף על כך נחלקו הראשונים האם תיתכן מציאות של מבוגר בר־דעת המתגייר לבין אומות ואינו יודע שקיים איסור עבודה־זרה. הראשונים, ובתוכם הריטב"א, סבורים שיכולה להיות מציאות כזאת, כאשר לא הודיעו לו את איסור עבודה־זרה, ועיקר גיורו הוא בנכונות להתנהג כדרך היהודים (אף שאין הוא יודע מה היא הדרך); ואילו הרמב"ם סבור שהאמונה היא כל מהותו

23. הערת הרב בלס: לעיל הערה 9 הובאו דברי בעל צפנת פענח שניתן לגייר עבד כנעני בעל כורחו אם גופו קנוי. גם בדברי הרמב"ם בהלכות עבדים הנזכרים כאן מוכח שניתן לתקוף גוי קטן ולגיירו (לשם גר או עבד) בעל כורחו. בדברים אלו הרמב"ם נוקט בקו אחר מזה שייחסנו לו במאמר, שגיור דורש שינוי אמוני. ייתכן לומר שמי שגופו קנוי, רצונו בטל לגמרי לרצון בעליו. הוי אומר: רצון בעליו הוא רצונו, שיחרורו במקרה כזה הוא כעין "לידה" מחדש, וכשם שכל יילוד לא קובע את עמו גם עבד שגופו קנוי או גר קטן אינו קובע. ראה אור שמח (עבדים ח: כ, שצ"י שיש יכולת לתקוף רק תינוק קטן שהוא "מסור בידו לעבוד בו"), וכן במרכבת משנה מדגיש את קניין גופו. הגיור המוזכר בהלכות איסורי ביאה (יג: ז) הוא גיור הנעשה על דעת בית־דין מפני שדעת קטן אינה נחשבת לכלום. אולי שתי האופציות הללו בגיור קטן (רצון להסתופף תחת כנפי השכינה שבית דין מזכה, וקניין גופו) מקבילות ל"נעשה ונשמע" ול"כפה עליהן הר כגיגית... פה תהא קבורתכם" שנאמרו בכניסת עם־ישראל לברית.

של הגיור, ומציאות כזאת לא תיתכן, אלא אם התגייר בקטנותו על דעת בית־דין ולאחר מכן נשבה לבין האומות. הם נחלקו גם בגיור קטנים, האם ישנו הבדל הלכתי בין מקרה שאביו ואמו התגיירו עמו ובין מקרה שלא, והאם ניתן לגייר קטן שאינו בר־דעת לתבוע את גיורו, ואביו ואמו אינם דורשים זאת. במקרה האחרון הריטב"א הוא המחמיר ואילו לדעת הרמב"ם ניתן לגייר קטן חסר הבנה כל שהיא.